

OCHRANA PAMÁTEK NEJEN NA BRNĚNSKÉM PŘÍKLADU

Diskusi, související s nosným tématem tohoto čísla našeho časopisu, jsme pojali poněkud atypicky. Pozvali jsme k němu tři představitelky brněnské památkové obce – Ing. arch. Ivetu Černou, Ing. arch. Evu Bůřilovou a Ing. arch. Danu Novotnou. Za Ústav územního rozvoje se vedle členů redakce setkání zúčastnila Ing.arch. Marie Tomíšková. Diskuse probíhala v neformálním duchu a bylo v ní vysloveno mnoho originálních myšlenek. Rozhodli jsme se vyjádřit pouze hlavní principy vyslovených názorů s tím, že nebudeme rozlišovat jednotlivé účastníky debaty, a že nebudeme usilovat o doslovné citace vyslovených myšlenek.

Profesor Miroslav Baše z pražské fakulty architektury, který se soustavně zabývá územním plánováním historických jader, na jiném místě tohoto čísla časopisu odpovídá na otázky vztahu územního plánování a památkové ochrany. Zajímavý je jeho názor na úro-

veň územního plánování a památkové péče v období socialismu. Navzdory veškerým problémům, způsobeným nedostatkem finančních prostředků, nízkou stavební kulturou a celkovou stagnací, byla dle profesora Bašeho v mnohém památková péče z urbanistického hledis-

ka komplexnější a plánovitější, než je tomu dnes, i když tomu praktické výsledky často neodpovídaly. Jaký je váš úhel pohledu?

V totalitním režimu bylo všechno obecně jednodušší, protože nebylo tolik nutno dbát na názory vlastníků či veřejnosti.

Ing. arch. Dana Novotná

Soukromý sektor v něm také nenesl tak velkou odpovědnost za prosperitu území a údržbu objektů. V tržním prostředí je všechno zákonitě složitější. Z legislativního hlediska v podstatě platí dnes stejný zákon jako tehdy. Zcela jiná je ale možnost jeho uplatňování, musíme-li dbát na práva jednotlivců, zejména vlastníků nemovitostí.

V naší diskusi bychom se neměli příliš věnovat problematice stavebního řízení, která je pravděpodobně tím, s čím se ve vaší každodenní praxi setkáváte nejčastěji. Spíše bychom se měli zaměřit na územně plánovací problematiku, zejména na pořizování a uplatňování regulačních plánů pro památková území.

My regulační plány památkových území vítáme jako nejlepší komplexní nástroje ochrany území. Uplatňuje-li se památková péče bez existence regulačního plánu, dochází k různým rozporným stanoviskům i subjektivním výkladům památkového zákona. V rámci regulačního plánu se dají řešit i takové detaily, jakými jsou reklama, stánkový prodej a provozní regulace veřejných prostor. V Brně máme zatím fungující regulační plán městské památkové rezervace. Pro ostatní části města je zatím regulačních plánů málo, i když v nich je také nutno uplatňovat památkovou ochranu.

V období socialismu existovala speciální organizace s názvem Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO). Ta byla ve svém oboru kompetentní jak na úseku územního plánování, tak i stavební projekce pro zpracování příslušných plánů a projektů.

I když šlo o odraz tehdejšího omezení soukromé iniciativy a o soustředění odborníků do projekčních molochů, byla tu jistá záruka kvalifikace a kompetentnosti v přístupu k památkovým objektům. V současné době je autorizace projektantů, a to jak pro územně plánovací, tak stavební projekci přidělována Českou komorou architektů. Specializovaná autorizace pro urbanismus a architekturu památek ale neexistuje. Teoreticky tak územně plánovací dokumentaci (ÚPD) památkových území může zpracovat každý držitel autorizace pro územní plánování. Není zde jisté nebezpečí nekompetentních postupů při zpracování ÚPD?

To záleží na kvalitě pořizovatele. I když to zákon nepředepisuje, pořizovatel regulačního plánu památkového území by měl být natolik vzdělaný, aby oslovil zkušené a kompetentní projektanty. Tak například v Brně, které má dlouhodobou tradici co do existence Útvaru hlavního architekta jako pořizovatele ÚPD, byli osloveni erudovaní „památkářští“ urbanisté – architekti Němec a Mikšík. Oba mají samozřejmě dlouhodobou praxi v již zmíněném SÚRPMO, jehož brněnské pobočky byl první z nich dlouhodobým vedoucím. Takoví odborníci většinou z vlastní iniciativy kontaktují památkový ústav již ve fázi započetí prací. Památkové orgány se zúčastňují tvorby regulačního plánu zejména ve fázi připomínkového řízení – vyjadřují se k širokému spektru problémů od celkové koncepce až po urbanistický a architektonický detail. Nutno podotknout, že v této době neexistoval v Brně specialista na urbanismus městské památkové rezervace – ten byl ustanoven později a je jím dodnes Ing. arch. Dana Novotná. Proto jsme se v té době k návrhu regulačního plánu vyjadřovali všichni a vytvořili jsme si pro tento účel v památkovém ústavu specifickou interní pracovní skupinu.

V současné době navrhuje Státní ústav památkové péče, aby do plánovacího procesu byl zařazen dokument pod názvem Plán zásad památkové ochrany. Kolem uplatnění tohoto dokumentu vzniká samozřejmě široká diskuse. Nemůže být totiž aplikován bez znalostí majetkových poměrů v památkovém území, ani bez znalosti rozvojových záměrů jednotlivých vlastníků nemovitostí. Přitom jde o důležitý dokument, protože umožňuje, aby pořizovatel i projektant byli včas informováni o stanoviscích a názorech památkových orgánů na možnosti rozvoje příslušného území. Jak vy vidíte pozici tohoto dokumentu, v jaké fázi pořizování a jakým způsobem by měl být uplatňován?

Památkový ústav není oficiálně přizván k první fázi zpracování regulačního plánu pro památkovou zónu. V případě Brna, ale dá se předpokládat, že i v dalších městech k neoficiálním kontaktům dochází. Byl-li by plán zásad památkové ochrany jedním z územně plánovacích podkladů, které je nutno respektovat již ve fázi zadávání ÚPD, bylo by tím zajištěno, aby dnes neoficiální kontakty byly formalizovány a legislativně podloženy. Je pouze otázkou, jak velký rozsah kompetencí by byl tomuto územně plánovacímu podkladu přiznán.

Co je podle vašeho názoru důvodem pro to, aby bylo brněnské městské centrum památkovou rezervací? Bylo přece začátkem dvacátého století radikálně přestavěno, a v průběhu první republiky v něm byla realizována řada funkcionalistických, tedy soudobých staveb.

Brno se z tohoto pohledu do jisté míry podobá Vídni. Také zde byl v devatenáctém století po zbourání hradeb vybudován okruh – ring – s veřejnými stavbami, které dodnes vytvářejí charakter města – zde lze jmenovat křížení Husovy a Joštovy třídy a parkový okruh Koliště s budovou divadla. Uliční osnova středověkého jádra byla ale, navzdory demoliční přestavbě, převážně dodržena a lze říci, že i funkcionalistické stavby ji respektovaly. Brněnská městská památková rezervace tak vytváří jedinečnou kombinaci středověké i novověké architektury všech slohů. Barokní vrstva je prakticky setřena, a na půdorysu barokních paláců stojí novorenesanční budovy z přelomu devatenáctého a dvacátého století. Pokud jde o moderní puristickou a funkcionalistickou architekturu, ta je v Brně zcela ojedinělá a jako taková musí být chráněna. Velká brněnská asanace z počátku dvacátého století byla především politickým rozhodnutím představitelů bohatnoucího města a má samozřejmě jak kladné, tak i záporné důsledky. Dnes již není důležité zkoumat, proč k přestavbě centra docházelo, ale jsme povinni zjišťovat, jakým způsobem byla prováděna. Zejména období první republiky bylo charakteristické ohromným množstvím soutěží, objemových studií a zájmem veřejnosti o urbanistické problémy. Soutěže pak byly podkladem pro regulativy nové výstavby. Bez osvícené městské

správy by se Brno nestalo takovým centrem dobré moderní architektury. Bohaté a dynamické Brno je zkrátka zcela jiným památkem architektury, než například Telč, která za svůj unikátní vzhled vděčí zejména stagnaci v devatenáctém století.

Jak se díváte na památky průmyslové revoluce v Brně – máme na mysli zejména textilky, vytvářející „rakouský Manchester“, ale i obytnou výstavbu z té doby, situovanou na jih a východ od centra města. Měly by být také ony předmětem památkového zájmu?

Toto území není součástí městské památkové rezervace, ale leží v jejím ochranném pásmu. Tady máme z hlediska památkové péče určitý dluh. Rozšiřování ochranného pásma a průzkum těchto objektů probíhal na konci osmdesátých let dvacátého století a v té době byly mnohé průmyslové objekty památkářům nepřístupné. Málokteré z nich jsou tedy zapsány jako památkové objekty, a to navzdory tomu, že jsou stavebně a architektonicky zajímavé. Samostatnou kapitolu tvoří z tohoto pohledu dnes již mediálně známá slévárna Vaňkovka, ležící v bezprostřední blízkosti jižního okraje historického jádra města. Tento soubor objektů, původně určený k demolici, je v současné době pod patronací občanského sdružení Nadace Vaňkovka, které prosazuje jeho konverzi na kulturní centrum. Nutno poznamenat, že Brno má mimořádně velký počet památkově chráněných objektů – více než 1600 rejstříkových čísel. To je způsobeno právě tím, že jsou zde chráněny objekty ze všech časových a slohových období.

Ostatně v šedesátých letech dvacátého století mnozí architekti zcela vážně tvrdili, že nehygienickou zástavbu z devatenáctého století v centrech měst je nutno demolovat a nahradit moderními solitéry v zeleni. Jsou známy studie na přestavbu ulic na východ od centra – Bratislavské, Cejlu, Křenové, které navrhovaly plošnou demolici v této oblasti a výstavbu volně stojících panelových domů. Jak by to vypadalo, lze v Brně vidět na jednom z částečně realizovaných záměrů tohoto typu ve Staré Osadě. Dnes je pohled na devatenácté století úplně jiný: v mnohých těchto objektech spatřujeme hodnoty, které současná výstavba často postrádá – řemeslnou solidnost, tradici i celkový výraz té doby, která má pro nás také určité kouzlo. A to nemluvíme o geniu loci

každého města, který tato zástavba do značné míry určuje.

V této souvislosti je nutno zmínit seminář na téma „totalitní architektura“, konaný nedávno v Ostravě. Zejména zahraniční účastníci oceňovali urbanistické kvality ostravské „sorely“ – Havířova, Poruby a Karviné. Památkové orgány mění názor na tyto soubory, začínají je chránit právě tak, jak se v šedesátých letech začaly chránit hodnoty devatenáctého století.

Stejnou otázkou je ochrana obytných souborů ze šedesátých let, tedy panelových sídlišť. V rámci regenerace se tyto objekty zateplují, doplňují lodžie, nastavují šikmými střechami a „zkrášlují“ různými novými fasádními prvky. Přitom ještě velmi často žijí autoři těchto sídlišť, které nikdo v těchto souvislostech nekontaktuje, přestože doposud trvá autorské právo, pomíneme-li etickou stránku věci. Mnohá z těchto sídlišť měla přitom zcela jasný koncept a originální autorskou myšlenku, která nebyla tak špatná. Za všechna jmenujme alespoň brněnskou Lesnou, jejíž realizace byla publikována v mnoha zahraničních časopisech. Jako příklad autorského dohledu nad sídlištěm lze uvést Jihozápadní město v Praze, ve kterém architekt Ivo Oberstein realizuje sídlištní park, a které dostavuje dalšími budovami.

Přístup, který ignoruje žijící autory, jistě v pořádku není, a to i tehdy, jestliže bude potencionálně zvýšena užitná hodnota takových souborů. Stejně macešsky se chováme k sídliště doplňujícím výtvarným dílům, které zahušňováním zástavby ztrácejí svůj význam.

Ochrana památkových objektů je vašim úkolem a máte pro ni dostatek legislativních nástrojů. Existuje mnoho domů, které nejsou památkově chráněny, nebyly postaveny významným architektem, mají však standardní kvalitu a dotvářejí charakter daného místa. Jaký má stavební úřad nástroj, kterým je ochrání před investorskou zvlí a následným znehodnocením lokality?

Záleží na tom, kde takový objekt leží. Jestliže je umístěn v památkové rezervaci či zóně, je chráněn jako prvek dotvářející urbanistické prostory. V takovém případě máme právo se vyjádřit pouze k hmotovému uspořádání, přístavbám a nástavbám, ale nikoliv k vlastnímu řešení přestavby. Každopádně se snažíme s projektantem

Foto © Labor Frádrich

Ing. arch. Eva Bůřilová

a investorem diskutovat a vysvětlovat jim naše názory. Je-li pro takové území zpracována územně plánovací dokumentace, konkrétně regulační plán, pak nám to v práci nesmírně pomáhá. Jestliže pro takové území příslušná ÚPD zpracována není, musíme jako památkáři mnohdy sami zjišťovat kritéria hodnocení, jakými jsou dálkové pohledy, prostorové uspořádání, dopravní obsluha a podobně. Stojí-li objekt pouze v ochranném pásmu rezervace, máme bez ÚPD ještě méně regulačních nástrojů.

Velmi často se setkáváme s demagogickým tvrzením, že památkáři jsou překážkou rozvoje a překážkou ekonomického využití objektu. Musíme však přiznat, že soukromý vlastník je nucen využívat objekt ekonomicky, protože jinak by na jeho údržbu nevydělal. Zejména u tako-

Foto © Labor Frádrich

Ing. arch. Iveta Černá

vých objektů, jakými jsou například hotely, jsou provozní nároky na ekonomii využití takové, že nutně naráží na odmítavá stanoviska památkové péče. Jak je možno najít rovnováhu mezi zájmy podnikatele a zájmy orgánů památkové péče? Na kolik musí jedna nebo druhá strana slevit ze svých nároků? Je možno najít styčný bod mezi protichůdnými zájmy uživatelů objektů a památkářů?

To souvisí s tím, že památková péče stále ještě používá zákon z roku 1987. I když byl tento zákon několikrát novelizován, stále nese svoje socialistické dědictví a nerespektuje dostatečně zájmy soukromého sektoru. Je dobře, že v současnosti probíhají práce na přijetí zákona nového. Předpokládáme, že v tomto novém zákoně bude instituce soukromého vlastnictví respektována. Každopádně uplatňování památkových zájmů je diskusí mezi všemi osobami podílejícími se na plánování a využívání památkových objektů a území s tím, že nejlepším řešením je dohoda mezi všemi účastníky. Schvalovací proces je v podstatě dlouhodobou diskusí. Čím dříve je do ní zapojen památkář, tím lépe. Památkové orgány by měly být kontaktovány již ve stadiu záměru na danou investici, určitě však ve stadiu zadání. Musíme ale respektovat fakt, že investorům nezbyvá nic jiného než usilovat o co nejrychlejší návratnost investice, tedy i o co nejekonomičtější využití prostor. Využívání pozemků a prostorů má nicméně své rozumné meze, jak ostatně v negativním smyslu slova prokázala dostavba Velkého špalíčku v Brně. Dalším příkladem je mnohokrát opakovaná soutěž na zástavbu proluky v centru Brna na náměstí Svobody. Aby se objekt investorovi vyplatil, musí dojít k takovému nárůstu obestavěného prostoru, a tím i hmoty objektu, že je to pro památkové orgány neakceptovatelné. Můžeme se na věc podívat také z jiného pohledu. Prosperita domu, který má svou dlouhou historii, se nerovná prosperitě současného majitele. Takto chápaná prosperita spíše hledá funkční náplň pro dům takový, jaký je, než aby jej násilně zvětšovala a využívala nad rozumné meze únosnosti. Domy byly plánovány a stavěny pro určitou funkci a zásadou nejen památkové péče by mělo být, pokud je to možné, zachovat alespoň přibližně jejich funkční určení. Neusilujeme o nějaký absurdní skansen, ale o rozumný kompromis mezi původním a novým využitím. Uvažujeme-li o novém domě v památkové rezervaci,

musíme ale posuzovat funkční využití a prosperitu objektu i z širšího pohledu, než je toliko pohled majitele. U každé takové novostavby je třeba uplatňovat veřejný zájem, tedy zájem všech obyvatel města, nikoli pouze úzké skupiny obyvatel. Týká se to například parkování, hustoty provozu, bezpečnosti chodců a všech dalších atributů, souvisejících s kvalitou života a pobytu v centru města. Veřejný zájem musí v první řadě hájit samospráva města, přičemž velmi důležitým nástrojem je zde schválená územně plánovací dokumentace.

Přetíženi parteru, způsobené jak automobilovým provozem, tak parkováním v úzkých uličkách a nekoordinovaným nadměrným množstvím reklam, prakticky znemožňuje návštěvníkům vnímat historickou architekturu. Tak například kdysi klidná a historicky velmi cenná Dominikánská ulice je v současnosti jediným výjezdem z této části centra Brna, přičemž provoz zde je umocněn nesmyslným umístěním podzemních garáží ve Velkém špalíčku. Z půvabné historické uličky se tak stal páchnoucí hlučný dopravní kaňon.

Týká se to nejen ulic, ale i nových, chtě-li staronových pasáží. Příkladem je rekonstrukce Domu pánů z Lipé s hodnotným renesančním nádvořím. To je dnes zastřešeno a je zde vytvořena nová patrová pasáž. Její přízemí je přitom doslova přecpáno různými stánky a návštěvník tak nemá přirozenou možnost zvednout oči a pohlédnout na architektonicky půvabné renesanční arkády. Umístění stánků přitom není součástí původního projektu – jde o těžko ovlivnitelnou individuální aktivitu vlastníka.

Návštěvník centra města vnímá historickou architekturu jinak, než ten, kdo tam bydlí či pracuje. Vnímá spíše kulisy historických objektů různých slohových období a zejména jejich parter. Neuvědomuje si přitom mnohé „podvody“, kdy za takovými kulisami jsou velkoprostorové kanceláře, obchodní domy, často z moderních průmyslových skeletů. Za odstranění příklad lze v tomto případě jmenovat historický dům na rohu Mečové a Starobrněnské ulice, kde bývala známá vinárna „U Ducháčků“, kdysi vyhlášené centrum brněnského uměleckého života. Dům byl stržen, byla obnovena „historická“ fasáda, za kterou má nadnárodní společnost C&A svůj obchodní dům, provoz-

ně navazující na již diskutovaný problematický objekt Velkého špalíčku. Jak vy jako památkáři hodnotíte tento přístup?

Nejlepším přístupem je respektování historické parcelace. V případě tohoto obchodního domu bylo zneužito havarijního stavu objektu a nutnosti jeho demolice. Nicméně je nutno přiznat, že regulační plán není všemocný. Reguluje zejména nadzemní části objektů s důrazem na uliční frontu. Slučování parcel, budování podzemních prostor a další opatření, která se neprojeví na vnějším vzhledu objektu, můžeme připomínkovat, ale nikoli jim úplně zamezit.

Architektura v postmoderním období vychází z více teorií. Podle některých z nich a podle názorů některých architektů je možno i v historickém jádru pracovat s takovými uměleckými nástroji, jakými jsou provokace, kontrast tvaru a hmot, minimalistická a hi-tec architektura a podobně. Teoretické a umělecké diskuse v tomto případě neberou konce. Co by mohlo být v tomto případě záchytným bodem pro orgány památkové péče? Prvořadým úkolem památkářů, a to i podle zákona, je zachování historické substance. Do diskusí o moderní architektuře by nemuseli vůbec vstupovat, jestliže by měli kvalitní regulační plán, který reguluje výšku objektů, hmotové uspořádání, sklony střech, uliční stavební čáru a základní provozní podmínky pro umístění nových objektů. Nerespektuje-li návrh regulační prvky ÚPD, jednoduše by neměl být schválen, byť by šlo o dílo renomovaného architekta.

Orgány obce si mohou pořídit řadu dalších, detailnějších nástrojů. I když nejsou součástí ÚPD a nelze je vynucovat, mohou se orgány obce s obyvateli na těchto nástrojích dohodnout. Takto mají mnohá města zpracována generele barevnosti fasád, projekty parteru včetně všech prvků drobné architektury – laviček, patníků, kašen, vydláždění náměstí. Města také často regulují provoz a umístění letních zahrádek u restaurací a zeleninových a jiných tržišť.

Takovou iniciativu jenom vítáme a jsme rádi, přizvou-li nás orgány města ke spolupráci.

Vážené dámy, děkujeme vám za účast na této poněkud atypické diskusi. Připravili Josef Markvart & Lubor Fridrich